

*Голосов С. С., Ізмаїльська міжрайонна
прокуратура*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті проведено дослідження питання нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Проаналізовано різні точки зору на дане явище. Визначено подальші напрямки дослідження та вдосконалення кримінального законодавства України в цій сфері.

Актуальність теми дослідження. Статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України визначені завдання кримінального провадження, до яких віднесено захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [1].

Однією із основних гарантій забезпечення ефективного виконання завдань кримінального провадження є належна організація прокурором нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що зумовлює актуальність даної теми наукового дослідження, надає потужний поштовх для дослідів в цієї сфері.

Метою статті є розкриття теоретичних та практичних аспектів процесуального керівництва прокурором за наглядом додержанням законів під час досудового розслідування, виявлення проблемних аспектів та пошук шляхів їх вирішення.

Стан дослідження проблеми. З моменту прийняття Кримінального процесуального кодексу України, тематика процесуального керівництва привернула увагу багатьох вчених та, за відносно невеликий проміжок часу, отримала своє відображення як у працях молодих дослідників так і досвідчених науковців: Бабкової В., Гошовського М., Гришина Ю., Грошевого Ю., Мірковець Д., Пашковського В., Пилипенко Д., Півненко В., Попович О., Руденко М., Тищенко С., Тюрін Г., Юрчишина В. та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Об'ємне реформування законодавства, закріпило низку новельних положень, які до цього часу не практикувались в Україні. Одним із таких, по праву, варто вважати

відображене в частині 2 ст. 36 КПК твердження про те, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [1].

В процесі розтлумачення змісту ч. 2 ст. 36 КПК «для себе», варто звернутися до статті 3 КПК, де в п. 5 ч. 1 закріплено: досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [1]. Проте, поняття процесуального керівництва у цій статті не розкривається.

Доктрина кримінального процесу, в свою чергу, містить різні погляди на сутність та значення процесуального керівництва. Так, Гришин Ю.А. вважає, що процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом ні за призначенням, ні за змістом, ні за порядком реалізації [2, с. 104]. Мірковець Д.М. вважає, що в ролі процесуальних керівників можуть виступати лише керівники органів досудового розслідування, яким більш притаманний цей вид процесуальної діяльності. Він пропонує термін «відомчий контроль» замінити терміном «процесуальне керівництво» для характеристики діяльності цих владних суб'єктів досудового розслідування [3, с. 155]. Тобто можна виділити точку зору, відповідно до якої процесуальне керівництво має розглядатися як функція лише керівника органу досудового розслідування. У роботі С. Тищенко визначає процесуальне керівництво як один із засобів взаємодії прокурора з дільнявцем та слідчим [4, с. 50]. На сторінках монографії В. Юрчишина прослідковується точка зору, відповідно до якої автор обґрунтовує наявність у прокурора самостійної функції у досудовому розслідуванні, що іменується процесуальним керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення [5, с. 178-179]. Зустрічається позиція, автори якої взагалі не знаходять ніякої різниці між прокурорським наглядом і прокурорським керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, вважаючи ці два поняття тотожними [6, с. 71-73].

Під впливом нового КПК, стаття 30 Закону України «Про прокуратуру» зазнала певних змін та у останній редакції закріпила, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування (дільняння та досудового слідства) у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням Повноваження

прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування, визначаються кримінальним процесуальним законодавством [7]:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

6) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК [1].

Виходячи із загальноновизнаного факту про те, що кримінальна процесуальна форма – це визначений законом порядок кримінального провадження в цілому, порядок виконання окремих процесуальних дій та порядок прийняття процесуальних рішень, враховуючи зазначені повноваження, можна стверджувати, що всі вони чітко регламентовані КПК та утворюють самостійну форму кримінального

процесу – процесуальне керівництво за додержанням законів під час досудового розслідування. Наприклад, повідомлення про підозру відбувається в порядку глави 22 КПК, де чітко закріплені вимоги, які висуваються до оформлення такого процесуального рішення, порядок здійснення його вручення тощо [1].

З метою забезпечення ефективного нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, в тому числі у формі процесуального керівництва ним, підтримання державного обвинувачення, оскарження судових рішень і здійснення інших передбачених законом повноважень з цих питань, видано наказ Генерального прокурора України № 4 від 19 грудня 2012 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», відповідно до якого, прокурори, що беруть участь у кримінальному провадженні визначаються процесуальними керівниками [8]. Це дає змогу зробити висновок про те, що процесуальне керівництво міцно вкорінюється в кримінально-процесуальну діяльність України та містить усі ознаки, які притаманні формі кримінального судочинства, відповідно до якої прокурор діє в межах повноважень чітко регламентованих КПК України.

Здійснення нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням полягає у тому, що прокурор, на відміну від суто наглядових повноважень, здійснює також діяльність, пов'язану із визначенням кола доказів та способів їх отримання у конкретному кримінальному провадженні, проведенням із зазначеною метою певних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також забезпеченням при цьому законності дій слідчого.

Дуже влучним є зауваження В.Юрчишина, який вважає, що процесуальне керівництво пов'язане з організацією досудового розслідування справи з використанням не внутрішніх організаційно-управлінських повноважень, а правових кримінально-процесуальних повноважень владнорозпорядчого характеру, закріплених у ст. 36 КПК України. Це – різні види керівництва, як за спрямованістю, так і за змістом. Якщо перший з них направлений на забезпечення високої організації праці, то другий – на методику, техніку і тактику розслідування кримінальної справи [9, с. 27].

Не можна залишити поза увагою той факт, що на обґрунтування процесуального керівництва як спеціальної функції кримінального судочинства, наводяться доволі серйозні аргументи.

Згрупувавши сукупність знань про кримінально-процесуальні функції, досліджуючи їх окремі аспекти, І.В. Гловюк зазначає, що

для визначення сутності даного явища базовими є чотири концепції розуміння цієї категорії:

1) перша концепція ґрунтується на тому, що кримінально-процесуальна функція являє собою напрям, вид кримінально-процесуальної діяльності суб'єкта. При цьому у деяких дослідженнях для визначення терміну «кримінально-процесуальна функція» використовується сполучення «основні напрямки кримінально-процесуальної діяльності», а у інших – «окремі напрямки» або «окремі компоненти» кримінально-процесуальної діяльності.

2) друга концепція пов'язує кримінально-процесуальні функції із видами, напрямками діяльності суб'єктів кримінального процесу, обумовлені їх роллю, призначенням або метою участі у справі. Різниця у цих концепціях у тому, що друга концепція безпосередньо пов'язує кримінально-процесуальну функцію із її носієм, і тому об'єднувати ці концепції не зовсім обґрунтовано.

3) третя концепція пов'язує кримінально-процесуальні функції із вираженими у відповідних напрямках кримінально-процесуальної діяльності спеціальним призначенням та роллю суб'єкта. У даний час ця концепція дещо трансформувалася у тлумачення кримінально-процесуальної функції як місце та роль учасника кримінального процесу у досягненні мети та вирішенні завдань конкретного етапу кримінального процесу та, відповідно, кримінального процесу у цілому.

4) четверта концепція розглядає кримінально-процесуальну функцію як покладений на суб'єкта загальний обов'язок або надане суб'єкту загальне право, спрямованих на виконання завдань та досягнення цілей (призначення) кримінального процесу або як сукупність прав та обов'язків, яка дозволяє суб'єкту кримінально-процесуальної діяльності захищати свої права або законні інтереси або здійснювати професійні повноваження [10, с. 254-255].

На нашу думку, крім ознак кримінально-процесуальної форми, даній категорії притаманні також і ознаки кримінально-процесуальної функції. Оскільки процесуальне керівництво – особливий вид діяльності, який реалізується окремим самостійним суб'єктом – прокурором, який діє у межах наданих йому законом повноважень та покладених на нього обов'язків.

Викладене дає підстави дійти таких висновків: процесуальне керівництво наглядом за додержанням застосування законів під час досудового розслідування у вітчизняному законодавстві унікальне явище, яке поєднує у собі особливу кримінально-процесуальну форму та окрему функцію судочинства.

Під час здійснення процесуального керівництва, прокурор реалізує ряд прав та виконує свої обов'язки безпосередньо під час проведення процесуальних дій (слідчих або негласних (слідчих) дій). Він уповноважений давати рекомендації чи вказівки дізнавачу або слідчому, звертати увагу на недоліки допущені під час їх роботи, проводити самостійно конкретні процесуальні дії та обов'язково виступає контролюючою ланкою прийнятих рішень органів досудового розслідування. Проте у своїй діяльності він зобов'язаний не допустити заміщення посад вказаних осіб.

Бібліографічний список:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Гришин Ю.А. О статусе прокурора на стадии досудебного расследования в реформируемом уголовном процессе / Ю. А. Гришин // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 98-107.
3. Мірковець Д.М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України / Д.М. Мірковець // Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 152-156.
4. Тищенко С. Суб'єкти взаємодії сторони обвинувачення під час досудового розслідування / С. Тищенко // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1. – С. 49-54.
5. Юрчишин В.М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія / Юрчишин В.М. – Чернівці: Вид. дім «Родовід», 2012. – 289 с.
6. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування / В. Бабкова // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 71-73.
7. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року № 1789-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
8. Наказ Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 року № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102
9. Юрчишин В.М. Прокурор як керівник досудового розслідування / В.М. Юрчишин // Адвокат. – № 7 (142). – 2012. – С. 26-30.

10. Гловюк І.В. Деякі аспекти дослідження поняття «кримінально-процесуальна функція» // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2011. – Спецвипуск № 5. – С. 251-258.

В статті проведено дослідження питання надзора за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування в формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Проаналізовані різні точки зору на це явище. Визначені подальші напрями дослідження та удосконалення кримінального законодавства України в цій сфері.

The paper studied the issue of supervision over the observance of laws during the pre-trial investigation in the form of pre-trial investigation procedure manual. We analyzed different points of view on this phenomenon. The further directions of research and improvement of the criminal legislation of Ukraine in this sphere.

Стаття надійшла до редколегії 18.03.2015

УДК 340.116

Хряпченко В. П., НУ «ОЮА»

ВІД КРИТЕРІЇВ ПОДІЛУ СИСТЕМИ ПРАВА НА ГАЛУЗІ ДО КОМПЛЕКСНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

Стаття присвячена генезису поглядів щодо критеріїв поділу системи права на галузі, аналізу сучасних розробок підстав галузеутворення та подальшого зростання кількості галузей в системі українського права з метою формування методологічного інструментарію для дослідження поняття, сутності та ознак комплексних галузей права.

Глибокі системні зміни, які простежуються в сучасному стані розвитку українського суспільства, охоплюють усі сфери соціального життя, у тому числі правового життя. Під впливом цих процесів не лише здійснюється трансформація існуючих правових явищ чи поява нових, але й виникає нагальна потреба у їх дослідженні, переосмисленні понять, категорій та конструкцій [1; 1].

В умовах сучасного суспільства традиційні уявлення про сутність, ознаки та функції системи права, її структурні елементи (галузі, підгалузі, інститути та норми права) уже не враховують тенденції розвитку українського права в епоху постмодерну. У доктрині вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції особливо чітко це простежується